

MURAKÖZY LÁSZLÓ

Az államháztartás a kilencvenes évek Magyarországn

A költségvetés körül állandósuló politikai-gazdasági viták lassan világossá teszik, hogy az átalakulás során e téren kell talán a legkilátástalanabb küzdelmet megvívni. A szerző állítása szerint nem is történt változás az elmúlt két évben: az államháztartási folyamatok a nyolcvanas évekből örökölt pályán futnak tovább. A különbség csak az, hogy a közkiadások finanszírozásában közvetlenül a lakosság vette át a főszerepet, miközben a gazdálkodó szervezetek a támogatások tekintetében is elveszítették korábbi súlyukat.*

1991 decemberének viharos költségvetési vitái a magyar parlamentben, az 1992-ben tornyosuló deficit nem először, s feltehetőleg nem utoljára jelezte a szélesebb közvélemény számára is, hogy a piacgazdaság felé igyekezve az új gazdasági berendezkedés egyik sarokköve, az állami pénzügyek rendszere fölöttébb ingatag. Behibizonyosodott, hogy az egész átmenet egyik legnehezebb gazdasági-társadalmi kérdése az államháztartás átalakítása.

Elsősorban amiatt, hogy az elmúlt évtizedekben az országra nehezedő hatalmas méretű állami költelekezés és újraelosztás szervesen beépült a magyar gazdaság és társadalom működésébe, vérkeringésébe, s minden jelentősebb változtatás — beleszámítva a végiggyűrűző hatásokat is — nehezen kiszámítható láncreakcióval járhat. Másrészt, ezzel is szoros összefüggésben, az államháztartás minden egyes tételéhez összetett érdekviszonyok hálózata párosul, a felszíni változatlan-ság mögött erősebb vagy gyengébb érdekérvényesítéssel bíró társadalmi rétegek, csoportok bonyolult erőegyensúlya húzódik meg, s minden beavatkozás „végigborzolja” a magyar társadalom jelentős részét.

Ugyanakkor a fentieket is számításba véve sem fogadható el a kérdések megkerülése, hiszen a *nehéz elemzések és döntések elhagyása maga is kemény és következményekkel terhes gazdaságpolitikai döntés.*

A probléma súlya jól érzékelhető, ha egy pillantást vetünk a magyar államháztartás bevételeinek és kiadásainak mértékére és alakulására. Ahogy az *1. táblázat*-ból láthatjuk, a magyar államháztartás¹ kiadásai 1984 és 1991 között elérték a

* E tanulmány a Kornai János irányította „Magyarország átmenete a piacgazdaság irányába” c. és az általam vezetett „Milyen legyen a magyar költségvetés a kilencvenes években?” c. OTKA-pályázat keretében végzett kutatásaim alapján készült.

¹ Az államháztartás fogalma a tanulmányban a központi, valamint a helyi költségvetést, a társadalombiztosítást és az elkülönült alapokat fogja át.

GDP 61–66 százalékát. Ez rendkívül magas érték, még a belső halmozódást² is figyelembe véve, hiszen ez azt jelenti, hogy a GDP közel kétharmada bekerül az államháztartás valamelyik szférájába, s csak egyharmada az, amelyik fölött az állam nem rendelkezik semmilyen formában.

1. táblázat

**Államháztartás bevételei és kiadásai a GDP százalékában
1984–1992**

Év	Bevétel	Kiadás	Deficit
1984	62,3	62,5	-0,2
1985	61,2	62,6	-1,3
1986	62,6	66,8	-4,2
1987	62,0	64,8	-2,8
1988	63,6	64,4	-0,7
1989	61,5	64,3	-2,8
1990	61,5	61,5	0,0
1991*	62,2	66,4	-4,2
1992**	60,1	62,3	-2,2

* Előzetes számok.

** Terv.

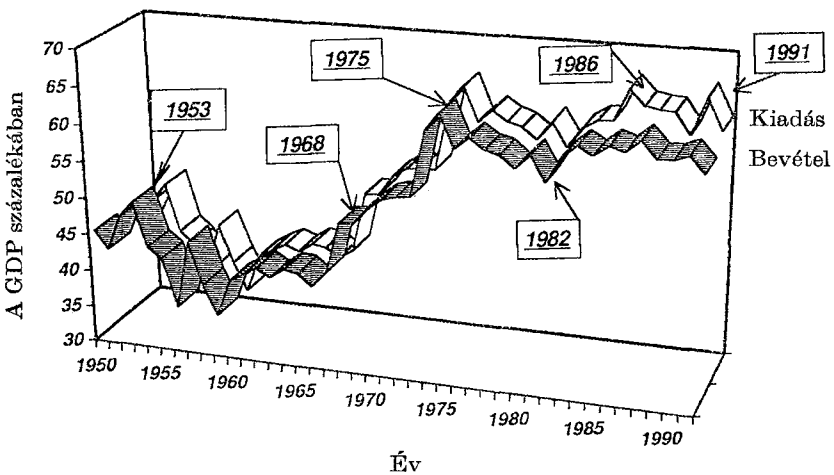
Forrás: KSH [1989b], 57. és 330. o., KSH [1991] 56. és 319. o., KSH [1989a] 72. o., Magyar Köztársaság Kormánya [1991] 239–240. o.

Az ide vezető út

Az elmúlt néhány év hatalmas mértékű államháztartási centralizációja — ahogy az 1. ábrán láthatjuk — nem előzmény nélküli. Az államháztartás kiterjedésében az igazán nagy ugrás a hatvanas évek közepétől kezdődő évtizedben ment végbe. A hatvanas évek közepének 40 százalék körüli értékéről 1975-re a GDP kétharmadára emelkedett az államháztartási centralizáció.

1. ábra

A magyar államháztartás bevételei és kiadásai

Forrás: Muraközy [1989] 482. o., valamint az 1. táblázat.

² Az államháztartás magyar számbavétele egyes tételeket több szinten is beszámít (például a költségvetésből fizetett alkalmazottak társadalombiztosítási járuléka), így az összegzésnél halmozott értéket kapunk.

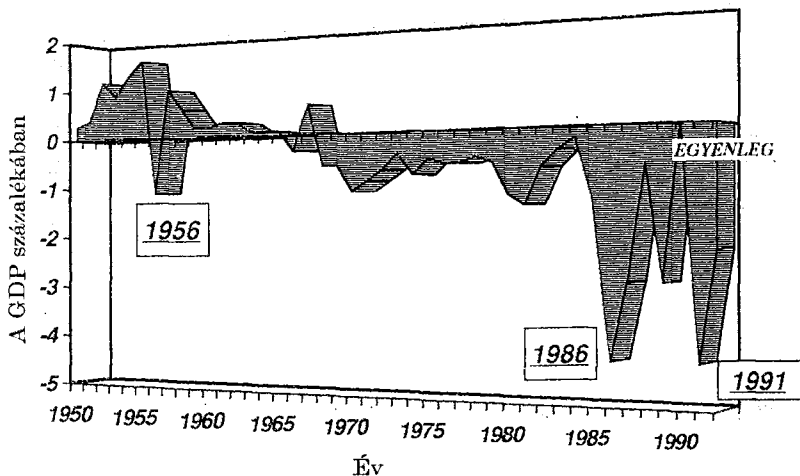
Az első ugrásszerű változást 1968 hozta. Az 1968-as gazdasági mechanizmus formaváltozást jelentett a bürokratikus irányításban, csökkent a tervbürokrácia súlya, és fokozatosan nőtt a fiskális bürokrácia szerepe. A néhány év után megindult visszarendeződs a bürokratikus koordináció újbóli megerősödését hozta — most már a fiskális bürokrácia élenjárásával. Az ekkor bekövetkező 1973/1974-es világgazdasági sokk „kivédésére” — az említett folyamathoz illeszkedően — már zömmel fiskális eszközökkel próbálkoztak, s így következett be a második nagy ugrás a magyar államháztartási centralizáció alakulásában a hetvenes évek közepén.

1968-ban meginduló reformfolyamat a korábbiaknál nagyobb gondot fordított az életszínvonalra, s ez szintén az államháztartás növelése irányába hatott. Ahogy az 1. ábrán is láthatjuk, a két nagy nekirugaszkodás után a magyar államháztartás GDP-ben elfoglalt súlya igen magas, általában 60 százalék fölötti szinten maradt egészen napjainkig.

A bevételek és kiadások alakulása mellett érdemes egy pillantást vetni a kettő egyenlegének az alakulására is. Ezt mutatja be a 2. ábra.

2. ábra

A magyar államháztartás egyenlege

Forrás: Muraközy [1989] 482. o., valamint az 1. táblázat.

Amint a 2. ábrából is érzékelhető, három szakasz különböztethető meg az államháztartás egyenlegének alakulásánál 1950 és 1992 között. A hatvanas évek közepéig egy „rendes” szocialista költségvetésnek csakis *többlete* lehetett (szabályt erősítő kivétel 1956). A hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek közepéig közzétett adatok *előjele* valószínűleg már nagyjából megfelelt a valóságnak, de a tényleges deficit a szigorú államtitkok közé tartozott (bizonyos jelek szerint annyira titkos volt, hogy pontos mértékét senki sem tudta). A nyolcvanas évek második felétől kezdve beszélhetünk arról, hogy a *valós deficit* nagyságrendjét feltehetően ismerjük.

Az mindenesetre biztosnak tűnik, hogy 1968 óta, tehát közel *negyedszázada a magyar államháztartás deficitese*. Napjaink szembeűnő deficitje tehát szintén nem újkeletű jelenség, de most már egyrészt a statisztikai adatok alapján is egyértelműen látható, másrészt mértéke igen aggasztó.

A magyar államháztartás nemzetközi összehasonlításban

A kilencvenes évek elejének magyar államháztartása a GDP kétharmadát fogja át, s deficitje 1991-ben meghaladja a GDP négy százalékát. A fejlett piacgazdaságok adatait is érdemes ebben a kérdésben szemügyre vennünk. Az összehasonlíthatóság miatt itt most nem a magyar számbavétel szerinti adatokat használjuk, hanem az ettől eltérő IMF-módszertan szerinti értékeket.³

A 2. táblázat 1987-re 13 tőkés és két — akkor még szocialista — ország államháztartásának a GDP-hez viszonyított súlyát hasonlítja össze. A táblázat a kiadások szerinti csökkenő sorrendben tartalmazza az országok értékeit.

Korábbi összehasonlításokból tudjuk,⁴ hogy a kormányzati kiadások nagysága szoros összefüggést mutat az országok fejlettségével. Az is megfigyelhető, hogy a szövetségi berendezkedésű államok⁵ gazdaságaiban általában viszonylag alacsonyabb érték figyelhető meg, mint a nem szövetségi berendezkedésű országokban. Szintén jellemző, hogy a szocialista gazdaságokban általában magasabb az államháztartási centralizáció, mint a hasonló fejlettségű tőkés országokban (bár mint tudjuk, itt különösen nehéz az összehasonlítás).

A 2. táblázat azt jelzi, hogy a korábban megfigyelt fő tendenciák a nyolcvanas évtized végén is jellemzik a megfigyelt országokat.

2. táblázat

Az államháztartás nagysága a GDP százalékában
1987

(Az IMF módszertana szerinti adatok)

Ország	Bevétel	Kiadás	Egyenleg
Magyarország (1987)	60,3	64,1	-3,8
Magyarország (1988)	63,7	63,6	0,0
Magyarország (1989)	61,3	63,7	-2,5
Magyarország (1990)	57,9	57,4	0,5
Hollandia	54,6	60,8	-6,2
Svédország	59,7	58,3	1,4
Dánia	60,2	57,1	3,2
Belgium	47,8	54,7	-6,9
Ausztria	47,9	52,6	-4,7
Franciaország	47,0	49,0	-2,1
NSZK	46,0	47,9	-1,9
Lengyelország	47,4	47,6	-0,3
Románia	52,8	45,5	7,3
Kanada	40,3	44,7	-4,3
Egyesült Királyság	42,7	44,0	-1,3
Finnország	42,7	43,9	-1,1
Spanyolország	35,0	38,6	-3,5
Egyesült Államok	34,9	36,9	-2,0
Chile	30,7	30,9	-0,2

Forrás: IMF [1990], [1991].

³ Ezt az IMF módszertana alapján a magyar Pénzügyminisztérium készíti el az IMF Government Finance Statistics évkönyve számára. E módszer nagy előnye, hogy konszolidált mérleget ad, tehát kiszűri az államháztartáson belüli többszöri számbavételt, a halmozódást, és összehasonlítható más országok hasonló módon készült adataival.

⁴ Saunders—Friedrich [1985], Muraközy [1986], [1989].

⁵ Ezek általában a nagyobb területű, illetve népességű gazdaságok, bár Svájc például kivétel.

Az országok sorát mind a bevételek, mind a kiadásokat tekintve Magyarország vezeti, a kiadások esetében a GDP csaknem kétharmadát elérő értékkel. Csak utána következnek a jóléti államok, Svédország, Hollandia, Dánia és Belgium a GDP 55–60 százaléka körüli értékkel.

A tőkés gazdaságok következő csoportjába Ausztria, Franciaország, Németország és az Egyesült Királyság sorolható a GDP 45–50 százaléka körüli értékkel. Ugyancsak ebben a sávban található Lengyelország és Románia is, amelyek persze lényegesen fejletlenebbek, mint az előbb említett tőkés gazdaságok.

Kanada és Finnország államháztartásának a súlya a GDP 40 és 45 százaléka között helyezkedik el. Ezt követi 35 százalékos körüli értékkel Spanyolország és az Egyesült Államok. A sort Chile zárja, 30 százalékos körüli költségvetési részaránnyal.

A fenti adatok azt is illusztrálják, hogy a fejlett tőkés országokon belül a nyolcvanas évtized végén is — a fő tendenciákon belül — három fő csoport figyelhető meg az államháztartási centralizáció mértéke szerinti. Ezek a különbségek túlmutatnak a fejlettségi vagy az országnagyságbeli eltéréseken. Első csoportba a jóléti államok, másodikba a fejlett európai gazdaságok többsége, míg a harmadikba a tengerentúli élenjáró országok, kiváltképpen az Egyesült Államok sorolható.

Ha Spanyolország kiadásainak 38,6 százalékos vagy Chile 30,9 százalékos kiadási arányát tekintjük, akkor rögtön érzékelhető, hogy mind a három vizsgált szocialista gazdaságban — fejlettségükhöz képest — magas az államháztartás súlya. Lengyelország és Románia 45–48 százalékos részaránya Franciaország és NSZK, illetve Kanada és az Egyesült Királyság értéke között helyezkedik el.

Szembetűnően nagy a magyar államháztartás súlya. 64 százalékos értékkel 16 ország között az első helyen áll, de tágabb összehasonlításban nézve is biztos állíthatjuk, hogy a nyolcvanas évek második felében *Magyarországra jellemző a világ egyik legnagyobb államháztartási centralizációja*. A fenti nemzetközi összehasonlítás is alátámasztja azt a korábbi megállapítást, hogy az 1968 utáni korszakban — paradox módon — az indirekt irányítással próbálkozó Magyarországon az államháztartási centralizáció még a szocialista országok között is kiugrónak számít, magasabb mint a direkt gazdaságirányításban, s mértéke a legfejlettebb jóléti államok szintjén vagy afölött mozog.

Államháztartási centralizáció — piaci koordináció

Azt tapasztaljuk, hogy a kilencvenes évek elején a (szociális) piacgazdaság felé igyekvő Magyarországon a vegyes gazdaság kiépítése igencsak nehezen megy. *A piac és az állami beavatkozás, a piaci és a bürokratikus koordináció* (Kornai[1987] 9. o.) megfelelő arányának kialakítása, ami döntő mozzanata a modern vegyes gazdaságnak, ugyancsak egyoldalúan jelenik meg a magyar gyakorlatban. *Hosszú távú stratégiaként körvonalazódik — igaz kimondatlanul —, hogy a piac szerepének növelésével jutunk majd el a vegyes gazdasághoz, miközben az állami beavatkozás abszolút szintje nem csökken.*

Ez a stratégia hallgatólagosan a piaci koordináció dinamikus növekedésére alapoz, aminek következtében a stagnáló bürokratikus koordináció majd csak visszaszorul az egészen belül. A helyzet azonban 1992-ben, a politikai rendszerváltás után két évvel azt mutatja, hogy a gazdaság egészen belül a lényegesen alacsonyabb súlyú piaci erők a vártnál vagy kívántnál lassabban erősödnek, s a magas súlyú állami szerepvállalás pedig itt-ott még erősödni látszik.

A fenti stratégia *paradox vonása*, hogy az állam a piac, a magántulajdon „építésével” segíti a vegyes gazdaság kifejlődését, s e célból *újabb állami szervek, jogosítványok, hivatalok, hatalmi körök* alakulnak ki, amelyek olykor sokkal inkább a bürokratikus koordinációt építik, mintsem a piacot, a magánszférát.

Az államnak sokkal inkább önmagára, a bürokratikus koordináció vissza-szorítására kellene koncentrálnia, s ez teret adna, teret szabadítana fel a piaci koordináció számára. Ez persze, mint a tanulmány elején említettük, ugyancsak nehéz, s ezért az országgyűlés egyik legfontosabb feladata ennek elősegítése, törvényi szabályozása.⁶ Az állam, a kormány számára a korábban említett gazdasági-társadalmi érdekkonfliktusok mellett — amelyek politikai helyzetét gyengítenék — ez már azért is igen fájdalmas, mivel saját hatalmát, befolyását, érdekszféráját kellene önmagának leépítenie, visszaszorítania, korlátoznia.

Az évek óta megfigyelhető gazdasági visszaesés szintén igen nehezzé teszi az állami visszavonulást, hiszen már egy változatlan arányú államháztartás is — a csökkenő GDP miatt — kisebb reálértéket képvisel, mint korábban, s szűkülő forrásokat jelent. Az államháztartás részarányának csökkentése — változatlan mechanizmusok esetén — tovább fokozza a visszaesést.

Bár nincs mutatórendszerünk a bürokratikus és a piaci koordináció mérésére, de az mindenestre igen valószínű, hogy az *államháztartási centralizáció az egyik legfontosabb jelzőszám* lenne egy ilyen mutatórendszerben. Ennek mértéke és alakulása fontos jelzés számunkra abban, hogyan alakul Magyarországon a bürokratikus koordináció súlya. Többek között ezért is igen lényeges részletesen megvizsgálni, hogy mi eredményezi az államháztartási centralizáció változatlanul nyomasztó mértékét napjaink Magyarorszáján.

A magyar államháztartás szerkezete

A Magyarországon általános szemlélettel szemben, amely az állam pénzügyeit a központi költségvetéssel azonosítja, ebben a tanulmányban mindvégig az *államháztartás egészét* helyezem a vizsgálat középpontjába. A *központi költségvetés önmagában való kezelése* ugyanis eleve megakadályozza, hogy a valóságos állami, közösségi szerepvállalásról átfogó képünk legyen.

Éppen ez az egyik oka annak, hogy az országgyűlés szerepe még mindig igen-csak formális az állami szerepvállalás meghatározásában, ellenőrzésében. Nem egyszerűen azért, mert az utolsó percben tárgyalja az amúgy is nehezen áttekinthető költségvetést, amikor már nem sokat változtathat rajta, hanem azért, mert *csak a költségvetést* tárgyalja, s nem az államháztartás egészét. Egészen külön, egymástól elszakítva kerülnek a parlament elé a központi költségvetés, a társadalombiztosítás és az önkormányzatok (országgyűlést érintő) kérdései.

A 3. táblázatból érzékelhetjük az államháztartás fő területeinek hozzávetőleges súlyát, s így azt is, hogy miért nem elég csak a központi költségvetést vizsgálni. Az elkülönített alapokat is beszámítva a központi költségvetés az államháztartási kiadásoknak csak a felét adja, s az állami, közösségi szerepvállalás igen jelentős elemei éppen az önkormányzatok és a társadalombiztosítás keretében valósulnak meg. A bevételek és kiadások egyes szintek közötti megoszlásában — sok más országhoz hasonlóan — Magyarországon is nagy az eltérés, ezért az államháztartás különböző szféráit jelentős transzfer köti össze.

Az államháztartás bevételei

Az államháztartás bevételeinek és kiadásainak a szerkezetét a 4. táblázat foglalja össze az 1987 és 1992 közötti időszakokra. Ahogy már korábban láttuk, az összes bevétel és kiadás GDP-hez viszonyított nagysága — bizonyos ingadozással — viszonylag állandó értéket mutat, ugyanakkor az emögött meghúzódó *bevételek és kiadások szerkezete lényeges átrendeződést tükröz.*

⁶ Itt természetesen nem az olyan *formai* lépések a meghatározóak, mint az 1992 májusában elfogadott államháztartási törvény.

3. táblázat

Az államháztartás fő területei a GDP százalékában
1991

Megnevezés	Központi költségvetés	Önkormányzatok	Társadalombiztosítás	Elkülönült pénzalapok	Összes
Bevétel	34,3	7,6	17,5	2,8	62,2
Kiadás	27,4	15,4	18,1	5,5	66,4
Egyenleg	6,9	- 7,7	- 0,7	-2,6	- 4,1
Nettó transzfer	-11,0	7,7	0,6	2,7	0,0
Hiány/többlet	- 4,1	0,0	- 0,1	0,1	- 4,1

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya [1991] 239–240. o.

Megjegyzés: Mint ahogy korábban jeleztem, a Pénzügyminisztérium mérlege nem konszolidált, így a táblázat adatai is halmozódást tartalmaznak, ezért csak a nagyságrendek érzékeltetésére alkalmasak.

4. táblázat

A magyar államháztartás bevételei és kiadásai
(a GDP százalékában)

Megnevezés	1987	1988	1989	1990	1991*	1992**
Vállalati befizetés	29,6	21,0	15,4	16,2	12,5	12,3
Ebből:						
vállalati nyereségadó		6,2	5,4	4,5	3,3	2,8
pénzügyintézeti befizetés		1,7	1,2	2,3	2,2	2,1
fogyasztás adói	10,0	14,9	13,3	12,2	11,6	11,3
lakossági befizetés	4,8	6,6	8,2	7,9	9,3	9,2
társadalombiztosítási befizetés	12,9	13,8	16,9	17,0	16,5	16,3
Összes bevétel	62,0	63,6	61,5	61,5	62,2	60,1
Gazdasági kiadás	25,9	21,0	16,3	12,5	9,5	7,7
Ebből:						
vállalati támogatás	12,3	10,2	6,7	4,7	2,7	2,3
társadalombiztosítás kiadása	12,6	15,3	15,6	14,1	18,6	16,9
Költségvetési szervek	19,8	21,6	21,7	26,0	30,2	28,7
Ebből:						
egészségügy, szociális, oktatás, kultúra	10,2	11,5	15,8	17,4	18,6	17,0
igazgatás, védelem, gazdasági, jog- és rendbiztonság	10,6	9,6	9,5	10,6	11,6	11,6
Adósságszolgálat	3,4	3,5	3,4	6,5	6,6	5,7
Összes kiadás	64,8	64,4	64,3	61,5	66,4	62,3

* Előzetes számok.

** Terv.

Forrás: KSH [1989b] 57. és 330. o., KSH [1991] 56. és 319. o., KSH [1989a] 72. o., Magyar Köztársaság Kormánya [1991] 239–240. o.

Több szempontból is fordulópontot jelentett 1988, amikor a korábbi 5–8 százalékos fogyasztói áremelkedés megduplázódott: 15,6 százalékra nőtt (KSH [1990] 223. o.) Megkezdődött az *infláció* felgyorsulása. Másrészt 1988 az *adóreform* éve, amely a magyar államháztartás bevételi szerkezetének jelentős átalakítását indította el.

Korábban a *gazdálkodó szervezeteknek befizetési*⁷ az államháztartás bevételeinek mintegy a felét adták, 1988-ra ez az arány egyharmadra mérséklődött. Nominálisan nézve a vállalati befizetések összege csaknem 10 százalékkal csökkent, miközben az összes bevétel 18 százalékkal nőtt. Ugyanakkor az áfa bevezetésével a fogyasztáshoz kapcsolódó adók 72 százalékkal, a személyi jövedelemadó meghonosításával a lakossági befizetések 175 százalékkal emelkedtek.

E két csatornán keresztül a lakosságtól való elvonás 152 milliárd forinttal nőtt 1987-ről 1988-ra, amely az 1988-as GDP-nek több mint egytizedét tette ki. A vállalatoktól való elvonás csaknem 70 milliárd forinttal csökkent, amely megközelíti az 1988-as GDP öt százalékát. *A költségvetés bevételeiben tehát egy év alatt a GDP 15 százalékát tette ki a gazdálkodó szervezetek és a lakosság közötti pozícióeltolódás.* Ezt csak egy felgyorsított inflációval lehetett véghezvinni, elfedni.

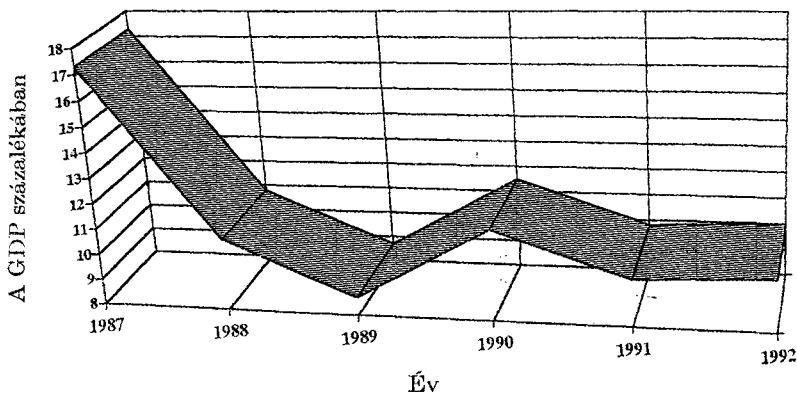
Mint később szó lesz róla, az államháztartás kiadásaiban 1988-ban kisebb mértékű volt az átrendeződés. Legjelentősebb a gazdasági kiadások és ezen belül a vállalati támogatások csökkenése. Nominálisan az előbbieket 6,6 százalékkal, az utóbbiakat 4,6 százalékkal mérséklődtek.

Azt látjuk tehát, hogy az 1988-ban bevezetett adóreform következtében mind a bevételi, mind a kiadási oldalon mérséklődött a gazdálkodó szféra részesedése. A nagyobb visszaszorulás azonban a bevételeknél mutatkozott, így a *vállalatok nettó költségvetési pozíciója javult.* Ez jól érzékelhető a 3. ábráról is, amely a vállalati befizetések és támogatások egyenlegét mutatja be a 4. táblázat adatai alapján.

A befizetések 1987-ről 1988-ra 67 milliárd forinttal csökkentek, a támogatások viszont mindössze 7 milliárd forinttal. Az egyenleg, a vállalatok költségvetési pozíciójavulása így mintegy 60 milliárd forint, az 1988-as GDP-nek több mint 4 százaléka. A vállalatok támogatása valójában tehát nem 7 milliárddal csökkent, hanem 60 milliárddal nőtt.

3. ábra

A vállalati szféra nettó befizetése
a GDP százalékában

⁷ A személyi jövedelemadó és a társadalombiztosítási befizetések teljes egészét lakosságot terhelő elvonásnak tekintem, ezért ott veszem számba őket, függetlenül attól, hogy formailag ki fizeti be.

Ehhez párosult, s ez talán jelentősebb tényező, hogy a felgyorsuló *infláció* egyik fontos oka, erősebben fogalmazva egyik fontos célja az *egyre nyilvánvalóbban válsághelyzetben lévő gazdálkodó szféra életben tartása* volt az emelkedő árakon keresztül, miközben a hatalmas államháztartást is egyre inkább *közvetlenül a lakosság finanszírozta a növekvő adókon és az infláción keresztül*. A kormányzat az infláció vállalásával/előidézésével igyekezett életben tartani a régi költségvetést és a termelést.

Ahogy *Kornai János* [1989]-ben fogalmazott: „Azért van infláció, mert a jelenlegi pénzügyminiszter és elődei úgy határoztak, hogy *legyen* infláció. Az infláció csak akkor szűnhet meg, ha a jelenlegi pénzügyminiszter vagy utódai úgy határoznak, hogy *ne legyen* infláció. Az infláció nem természeti csapás, hanem azt a kormányok, illetve a kormányok mögött álló politikai erők *hozzá* létre, és csak a kormányok, illetve az azok mögött álló politikai erők képesek leállítani.” (55. o.)

1988 eseményei tehát különösen fontosak az elmúlt néhány év makrofolyamatainak megértésében, az államháztartás elemzésében. Az infláció és a lakosságot terhelő adók és elvonások (személyi jövedelemadó, fogyasztást terhelő adók, társadalombiztosítási befizetések) súlyának növelése még néhány évig lehetővé tette az egyre válságosabb helyzetbe sodródó ipar finanszírozását, továbbélését és az államháztartás fenntartását. Ennek árát nem először, de egyre érzékelhetőbben, az életszínvonalból kellett fedezni.

Az ipari lobby 1988-as sikere azonban már nem tudta feltartóztatni a süllyedést. A keleti piacok összeomlása, a belső piacnak az előbbi folyamatokkal összefüggő szűkülése fokozatosan keményítette a vállalatok keresleti korlátját, s ez egyre inkább lehetetlenné tette az inflációs veszteségfinanszírozást. Ebbe az irányba hatott a nyugati import fokozatos liberalizálása is.

Mindez napjainkra csökkentette vállalati oldalról az inflációs nyomást, ugyanakkor az elodázott felszámolások egyre elkerülhetetlenebbeknek tűnnek. Egy csődsorozat egyik oldalról az államháztartás bevételeit csökkentheti, másik oldalról a megugró munkanélküliség, a felszámolások az állami kiadások növelését eredményezheti. Így a vállalati csődök, ha nem is az államháztartási csőd, de egy nagyon nehezen kezelhető deficit veszélyét is felidézik.

Az államháztartás bevételi oldalán napjainkig tart, sőt a tervezettnél még erőteljesebb is a vállalati befizetések csökkentése. 1987-ben még az összes bevételnek mintegy a fele származott innen, napjainkban már csak egyötöde.

A *fogyasztás* — ezáltal a lakosság közvetett *adóinak* — súlya, az életszínvonal visszaesése miatt, az 1988-as csúcs után, amikor megközelítette az összes bevétel egynegyedét, fokozatosan csökken, bár még mindig magasabb az arányuk, mint 1988 előtt.

A lakosság közvetlen befizetései között a *személyi jövedelemadó* jelentette 1988-tól az új elemet, s ennek súlya fokozatosan növekszik. A *társadalombiztosítás* egész befizetését a lakosságot közvetlenül terhelőnek tekinthetjük, függetlenül attól, hogy nagyobb részét a munkáltató fizeti be (illetve sok helyen egyáltalán nem fizeti be). Tartalmilag ez a munkavállalók biztosítási befizetése, s valószínűleg szerencsésebb lenne, ha nagyobb részét maga a munkavállaló fizetné be, mivel jelenleg legtöbbször csak a fizetésükből közvetlenül levont részt érzékelik. Tisztább képet adna, s előkészítené a kötelező és önkéntes biztosítás kialakítását, ha a saját bruttó béröltségét minden munkavállaló világosan látná.

A lakosság közvetett és közvetlen befizetései (fogyasztási adók, lakossági befizetés és társadalombiztosítási befizetés) az 1987-es 27,7 százalékról 1992-re a GDP 36,8 százalékára emelkedtek.

Az elmúlt években tehát a magyar államháztartás bevételi oldalán egyre inkább a *lakosságot terhelő tételek súlya lesz a meghatározó, s mérséklődik a gazdálkodószféra szerepe*.

Az államháztartás kiadásai

A bevételekkel kapcsolatban megfigyelhetőnél nagyobb változások mentek végbe a *kiadási* oldalon.

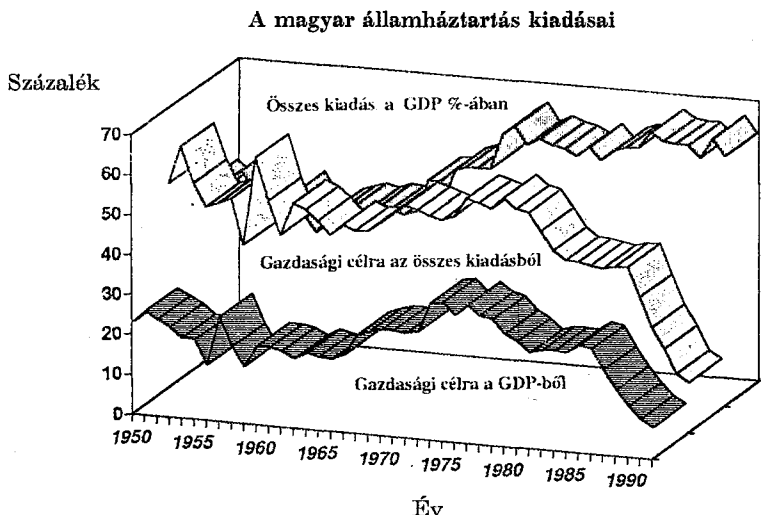
Gazdasági kiadások. Ahogy a 4. ábrából is érzékelhető, a magyar államháztartás hatalmas súlyának kialakulásában döntő szerepet játszó gazdasági kiadásokban lényeges változás figyelhető meg az elmúlt időszakban.

Magyarországon a hetvenes évek közepéig a gazdasági kiadások a GDP egy-egyede-egyötöde körüli értékükkel döntő szerepet játszottak az államháztartási kiadásokban, amelyeknek 45–50 százalékát jelentették. A hatvanas évek közepétől kezdődő évtizedben, amikor a GDP negyven százalékáról kétharmados arányra nőtt az államháztartási centralizáció, az emelkedés 25 százalékpont, a GDP egy-egyede. Ugyanekkor a gazdasági kiadások a GDP 17–18 százalékáról 34–35 százalékra kúsztak fel, megduplázódtak, ez magyarázta az államháztartási centralizáció emelkedésének hetven százalékát.

A hetvenes évek közepén a magyar államháztartás világon egyedülállóan magas értékét csak a jóléti államok közelítették meg, de az emögött meghúzódo belső szerkezet azokétól gyökeres eltérést mutatott. Ezért a megoldás egyetlen útjának ebben az időszakban a *gazdasági kiadások radikális csökkentése* látszott. Ezt igazolta az is, hogy az 1975 és 1982 közötti restriktív gazdaságpolitika során a gazdasági tételeknek a GDP 10 százalékát kitevő csökkenése együtt járt az összes kiadásnak a GDP 7 százalékának megfelelő mérséklődésével, a visszaszorulás mintegy hetven százalékát magyarázhattuk ezzel. E folyamat eredményeként a magyar államháztartási centralizáció az 1973/1974-es világgazdasági fordulat óta napjainkig eltelt közel két évtizedben éppen 1982-ben volt a legalacsonyabb, 59 százalék körüli értékkel.

Ugyanakkor figyelemre méltó, amint az 5. ábrán is látható, hogy a hetvenes évek végétől kezdve megindul az államháztartás nem gazdasági jellegű kiadásainak az emelkedése, 1977-ben a GDP 28,5 százalékát, 1982-ben már 35 százalékát tették ki. A nem gazdasági kiadások GDP 6,6 százalékpontos növekedésével párhuzamosan a gazdasági tételek ez alatt az időszak alatt 10,6 százalékponttal mér-

4. ábra

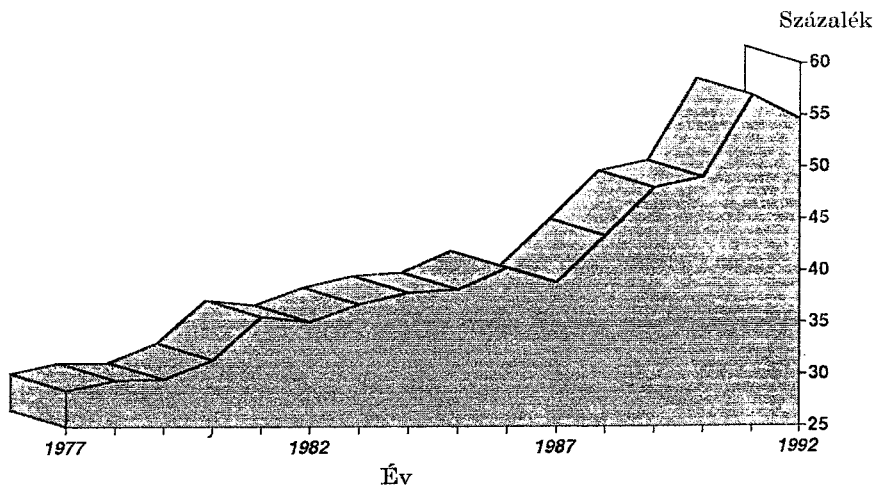
séklődtek, s a kettő eredőjeként az államháztartási centralizáció a GDP 4 százalékkal csökkent.

Az 1982 és 1987 közötti fél évtizedben mind a gazdasági, mind a nem gazdasági kiadások lassan emelkedtek, így visszaállt a GDP kétharmada körüli államháztartási centralizáció, s a gazdasági kiadások súlya még mindig meghaladta a GDP egynegyedét. Továbbra is úgy tűnt, hogy a gazdasági kiadások mérséklésében rejlik az államháztartás visszaszorításának a kulcsa.

Nem gazdasági kiadások. Ahogy a 4. és az 5. ábra érzékelteti, 1987 után gyökeres fordulat következett be a magyar államháztartás kiadási szerkezetében, miközben a hatalmas államháztartási centralizáció lényegében változatlan maradt. A gazdasági kiadások súlya 1987 és 1991 között a GDP 26 százalékáról 10 százalék alá csökkent, ugyanakkor a nem gazdasági kiadások meredeken felszöktek, a GDP 39 százalékról 57 százalékra. A korábbi feltevések és tapasztalatok szerint a gazdasági kiadások ilyen arányú mérséklése után az államháztartási centralizációnak Magyarországon a GDP 50 százaléka közelébe kellett volna visszaszorulnia. Ehelyett 1991-ben ismét az 1975-ös és az 1986-os csúcsponthoz hasonlóan a GDP kétharmada körül mozog, eközben viszont belső szerkezete lényeges változást mutat a korábbiakhoz képest.

5. ábra

A magyar államháztartás nem gazdasági kiadásai
a GDP százalékában

Forrás: Muraközy [1989] 482. o., valamint az 1. táblázat.

A kiadások szerkezeti változását jól érzékelteti az 5. táblázat, amely 1984-es áron mutatja be az egyes célokra fordított összegek reálértékének az alakulását.

Amint az adatokból látható, igazán lényeges változás 1988-tól kezdődően figyelhető meg. Addig a különböző célokra fordítandó összegek közel hasonló arányban nőttek, érvényesült a hagyományos bázisszemlélet, így az államháztartás belső arányai alig változtak. 1988-tól azonban megindult egy erőteljesebb belső szerkezeti átrendeződés. 1990-től ehhez párosul, hogy a gazdasági visszaeséssel párhuzamosan az államháztartási kiadások összegének reálértéke is csökken.

A gazdasági kiadások korábban tárgyalt visszaesése reálértékben is radikális mértékű. A nem gazdasági jellegű kiadásokon belül az egyik kiugróan növekedő csoportot az egészségügy és az oktatás jelenti. Az egészségügyre és a szociális ellátás-

5. táblázat

Az államháztartási kiadások alakulása változatlan áron számítva
(1984 = 100)

Megnevezés	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992**
Felhalmozási kiadások	100	95	96	101	94	86	72	54	51
Vállalatok támogatása	100	105	118	116	95	66	43	22	18
Fogyasztói árkiegészítés	100	88	99	102	59	50	32	27	9
Összes gazdasági	100	98	107	108	87	69	51	34	27
Egészségügy és szociális ellátás	100	104	108	110	124	143	148	147	135
Oktatás	100	106	106	106	120	142	147	172	160
Kutatás	100	103	99	112	93	103	88	78	48
Védelem	100	101	104	106	119	107	97	47	43
Jog- és rendbiztonság	100	97	88	123	101	145	155	198	177
Igazgatás	100	110	111	116	152	187	219	268	233
Gazdasági és közösségi szolgáltatás	100	112	115	109	111	105	92	106	115
Költségvetési szervek összesen	100	104	106	108	117	127	125	140	133
Társadalombiztosítás	100	103	105	106	127	135	134	128	120
Ebből: nyugdíj	100	103	106	108	110	113	113	108	105
Nemzetközi és egyéb kiadás	100	82	102	98	96	163	129	90	79
Összes kiadás	100	99	106	106	105	110	98	92	87

* Előzetes számok.

** Terv.

Forrás: KSH [1989b] 234. és 330. o., KSH [1989a] 72. o., KSH [1991] 14., 56., 232. és 319. o., Magyar Köztársaság Kormánya [1991] 239–240 és 324. o.

ra 1991-ben reálértéken nézve közel másfélszer annyit költött az államháztartás, mint 1984-ben, s mintegy egyötöddel többet, mint 1988-ban. Az oktatásra fordított kiadások pedig több mint hetven százalékkal haladják meg reálértékben az 1984-es szintet, s 43 százalékkal az 1988-as értéket.

A nem gazdasági jellegű kiadások másik dinamikusan növekvő csoportja már lényegesen más jellegű mint az oktatás vagy az egészségügy. Az *igazgatási költségek* 1991-ben reálértéken nézve több mint két és félszeresét teszik ki az 1984-es szintnek, s több mint 75 százalékkal haladják meg az 1988-as értéket. A *jog- és rendbiztonság* kiadásai 1991-ben reálértéken a dupláját teszik ki az 1984-es értéknek, akárcsak az 1988-as szintnek.

A harmadik, bár kevésbé növekvő tétel a társadalombiztosítási kiadások összege, amely 1991-ben 28 százalékkal haladja meg az 1984-es szintet, s reálértékük az 1988-ashoz közel hasonló.

A fenti kiadási tételek ilyen mértékű növekedése már azért is külön figyelemre méltó, mivel eközben az államháztartás összes kiadása 1991-ben reálértékét tekintve 8 százalékkal elmaradt az 1984-es értékből, s 12–13 százalékkal az 1988-as szinttől. A GDP és a bevételek visszaesése még jelentősebb, 10–15 százalékkal maradnak el az 1984-es értékektől. Ugyanakkor a honvédelmi kiadások 1991-ben nem érik el az 1984-es ráfordítás felét, az 1988-as nagyság negyven százalékát, a gazdasági kiadások pedig az 1984-es szint egyharmadát teszik ki.

Az 1987-es fordulat tartalma egyértelmű. A közvelein állami szerepvállalás korábbi fő irányját a gazdaság jelentette, ezt most fokozatosan felváltja a lakosságot érintő kiadások előretörése. Az oktatás, az egészségügy, a szociális ellátás és a tár-

sadalombiztosítás súlya jelentősen megnőtt, s nemcsak az államháztartáson belül, de a korábbi ráfordításokhoz képest is. Ehhez még azt is hozzászámíthatjuk, hogy 1985 és 1991 között reálértékben is megduplázódtak az államháztartás családi pótlékra fordított kiadásai, s 1991-ben meghaladják a 80 milliárd forintot.

A fenti tendenciát nem cáfolja, de értékeléséhez hozzátartozik több számbavételi, elszámolási módosulás, amelyek önmagukban is megnövelték a kiadásokat, s e változások mögött nem volt tényleges növekedés. Az egyik ilyen fontos változást az 1988-tól bevezetett adóreform jelentette. A személyi jövedelemadóval összekapcsolódó bérbruttósítás — bármilyen alacsonyok voltak is a bérek — megemelte a ráfordításokat az oktatásban és az egészségügyben is. A költségvetési szervek vásárlásaik jelentős részében — ellentétben a termelővállalatokkal — az általános forgalmi adót nem igényelheték vissza, s az előirányzatok növekedése ezt próbálta kompenzálni.⁸

1989-ben viszont a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási járulék szintjét a költségvetési szervek esetében is az általános értékhez igazították, emiatt az itteni társadalombiztosítási befizetések az előző évi négyszeresére emelkedtek, ami az igen magas bérhányaddal működő oktatás és egészségügy kimutatott ráfordításait megintcsak megnövelte.

A lakosságot közvetlenül érintő tételektől teljesen eltérő jellegű a rend- és jogbiztonság és különösen az igazgatás költségeinek előretörése. Bár az említett tényezők itt is hatottak, ez a tendencia mindenképpen egy erősödő bürokratikus irányításra utaló jel. E kettő együttes súlya 1984-ben a GDP egy százalékát tette ki, 1991-ben már 4,6 százalékát (*KSH* [1989b] 57. és 33. o., Magyar Köztársaság Kormányának [1991] 239–240. o.).

Történt-e rendszerváltás az államháztartásban?

Összegzésként érdemes áttekinteni, hogy az 1990 tavasza óta eltelt két évben beszélhetünk-e lényeges váltásról a magyar államháztartás vitelében, ami azt jelezhetné számunkra, hogy a politikai rendszerváltás után a kormányzati bevételek és kiadások rendszere markáns módon elindult egy új pálya felé. Más szóval: fordulópontot jelentett-e 1990 a magyar államháztartás alakulásában? A válasz több oldalról közelítve is egyértelműen csak *nem* lehet.

Először is nem történt alapvető változás a magyar államháztartás GDP-hez viszonyított hatalmas súlyában. A hivatalos adatok alapján úgy tűnik, hogy továbbra is Magyarországot jellemzi az államháztartás egyik legmagasabb értéke a világon.

Másodszor nem történt lényegi visszaszorulás a nagyarányú bürokratikus koordinációban. Az állam továbbra is rengeteg területen jelen van, szerepe meghatározó, s ez inkább növekedni, mintsem csökkenni látszik.

Harmadszor, nem történt számottevő változás az országgyűlés szerepében az állami pénzügyek alakításában, ellenőrzésében. A modern gazdaságok parlamentjeiben mindig is az éves költségvetés jelenti a legfontosabb gazdasági törvényt, hiszen a kormány gazdaságpolitikájának ez a sarokköve. Ennek megfelelő súllyal és alapossággal (és időtartammal) foglalkoznak is ezzel a kérdéssel. Magyarországon az elmúlt két év tapasztalata azt mutatja, hogy országgyűlésnek továbbra sincs tartalmi szerepe az államháztartás alakításában.⁹

⁸ Az oktatás és az egészségügy területén éppen emiatt a nem bér jellegű források reálértéke 1987-ről 1988-ra sok esetben csökkent.

⁹ A költségvetés a világ minden parlamentjében bizalmi kérdés és Magyarországon a szemléldőnek úgy tűnik, hogy itt *csak* bizalmi kérdés.

Végül, de nem utolsósorban, nem történt alapvető változás abban, hogy az 1987 után megindult lényegi államháztartási fordulat 1990 után is folytatódott. 1988-tól ugyanakkor az összeségében alig mozduló államháztartási centralizációs részarány mögött mind a bevételi, de még inkább a kiadási oldalon igen nagy átalakulás indult meg.

Ez azt jelenti, hogy 1990 után az új kormány az államháztartást tekintve ugyanabban a hajóban evez, mint az azt közvetlenül megelőző, de ez a hajó nem ugyanabban a korábbi látszólagos állóvízben ringatózik, hanem egy egyre sebesebb, egyre szűkülő és egyre rosszabbul hajózható folyóban sodródik, ahol egyre kisebb a folyóút, s egyre nagyobb akadályok, s ezek által kavart (deficit)örvények fenyegetnek — mindez térkép és iránytű nélkül. Így csak remélhető a folyó kiszélesedése.

A fordulat az államháztartásban tehát nem 1990-ben, hanem 1988-ban kezdődött meg. Az viszont kétségtelen, hogy az államháztartás ekkor meginduló változása összefüggött azzal az egyre mélyülő válsággal, amely a rendszerváltáshoz vezetett.

Az államháztartási fordulat lényege a *gazdálkodó szféra súlyának radikális csökkenése, s a lakosságot közvetlenül érintő tételek gyors növekedése*. A nagy állami gazdálkodó szervezetek életben tartásának terheit egyre kevésbé a költségvetés, hanem — az infláción keresztül — egyre inkább közvetlenül a lakosság viselte.

Kétségkívül igen pozitív fejlemény a gazdálkodó szférát érintő közvetlen állami újraelosztás visszaszorulása. Ma már a korábbi módon nem finanszírozható az állami nagyipar. Napjainkra a keleti piacok összeomlása, a belső vásárlóerő visszaesése és az importverseny erősödése egyre inkább megkeményítette a vállalati költségvetési korlátot, ami kétségkívül igen fontos a piac erősödése szempontjából. Ez hozzájárulhat az infláció mérséklődéséhez is.

Ugyanakkor az egyre nyiltabbá váló válságban, vagy a schumpeteri „teremtő rombolásban” (Kornai [1992] 498. o.) elmaradnak az államháztartás bevételei, ugrásszerűen megnő a deficit. E folyamat a költségvetési hatásait tekintve tehát ellentmondásos. Emellett azt is látni kell, hogy így is hatalmas még az állami szféra súlya, s a kormányzat ma is rengeteg szálon szabályozhatja, befolyásolhatja a gazdaságot.

Egyértelmű a tágabban vett jóléti kiadások előretörése Magyarországon. Ez a korábbiak mellett a *6. táblázatból* is látható, amely az IMF számbavétele szerint, más országokkal összehasonlítható módon mutatja a társadalombiztosítási, a jóléti, a lakás-, az oktatási, az egészségügyi, valamint a gazdasági kiadások GDP-hez viszonyított nagyságát Magyarországon 1981 és 1990 között, illetve néhány más országra 1987-re.

Kétségtelen, hogy Magyarországon, fejlettségéhez képest, magas a tágan vett jóléti kiadások súlya, 1987-ben az Egyesült Királyság és az NSZK között helyezkedett el a GDP 28–29 százaléká körüli értékkel, amely közel kétszerese volt Románia megfelelő értékének. A magyar államháztartás gazdasági kiadásai ugyanekkor (1987-ben) extrém módon magasak voltak — Romániával megegyező módon —, a GDP egynegyede körül mozogtak, amely öt-hatszorosa az Egyesült Királyság és az NSZK értékének.

A legutóbbi évekig Magyarországon az állam súlya minden területen, így a jólétieken is, magasabb volt, mint egy hasonló tőkés gazdaságban, *de nem példa nélküli, kivéve a gazdasági kiadásokat, amelyekhez hasonlót csak a szocialista gazdaságokban találhattunk*.

Az 1968 utáni magyar szocializmus életszínvonal-érzékenysége sajátosan lecsapódott abban is, hogy az állami jóléti funkciók lényegesen erősebbek voltak, mint más szocialista országokban (például Romániában), s bizonyos értelemben valóban beszélhetünk egy „koraszülött jóléti államról” (Kornai [1992] 507. o.)

Jóléti és gazdasági kiadások
(IMF számbavétel szerint)

Ország	Év	Társadalom- biztosítási, jóléti, lakás-	Okta- tási	Egész- ségügyi	Összes jóléti	Gazda- sági	Összes Jóléti + gazdasági
Dánia	1987	23,6	7,0	5,3	35,8	6,2	42,0
NSZK	1987	20,4	3,7	7,6	31,7	4,8	36,5
Egyesült Királyság	1987	15,8	5,5	5,1	26,4	4,0	30,4
Kanada	1987	12,1	5,3	6,0	23,3	6,0	29,4
Egyesült Államok	1987	8,8	5,2	4,4	18,4	3,3	21,7
Chile	1987	11,5	4,3	1,9	17,7	3,3	21,0
Románia	1987	11,5	2,1	2,2	15,8	24,4	40,1
Magyarország	1981	16,0	4,5	3,9	24,3	27,1	51,5
	1982	15,9	4,5	3,9	24,2	24,9	49,2
	1983	16,2	4,6	4,1	24,9	25,4	50,3
	1984	16,2	4,5	4,0	24,7	22,5	47,3
	1985	16,9	4,8	4,3	26,1	22,8	48,9
	1986	17,3	5,1	4,5	26,9	24,9	51,8
	1987	18,0	6,1	4,7	28,7	23,7	52,4
	1988	19,0	6,0	3,6	28,7	21,8	50,5
	1989	18,8	6,1	4,0	28,9	17,4	46,3
	1990	18,8	6,9	4,9	30,6	14,0	44,6

Forrás: IMF [1991].

Magyarországon. Az ezzel való szembenézés az államháztartás legnehezebb kérdése a kilencvenes években.

Ennek a kérdéskörnek a részleteiben való tárgyalása messze túlmutat e tanulmány keretein, de azt mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy ez a magyar jóléti állam ugyancsak messze helyezkedik el a svéd vagy dán jóléti államtól, így vigyázni kell, hogy ez az elnevezés ne tévesszen meg bennünket. A magyar állam jóléti jellege ugyancsak relatív, kicsit olyan, mint a „magyar narancs”.

Az igazi jóléti államok a világ legfejlettebb országai közé tartoznak, s stabil, versenyképes piaci szektorral rendelkeznek. Ez korántsem mondható el Magyarországról, ahol a korábban sem magas fejlettségi szint napjainkban nemhogy növekedne, de abszolút értelemben is visszaesik. Ilyen körülmények között érthető, hogy a *korábbi ellátási szint fenntartása is a csökkenő GDP — és így az államháztartás — egyre nagyobb részét igényli.*

A magyar gazdasági visszaesés párosul egy rendkívül kedvezőtlen demográfiai helyzettel, amikor a csökkenő népességen belül egyre nő a nyugdíjasok részaránya, amely automatikusan növeli a nyugdírendszer és az egészségügyi ellátás terheit. Ez kielezi azt az alapvető problémát, hogy az elmúlt évtizedekben a társadalombiztosítás nem valódi biztosítási alapokon működött, így az *emberi életpályák korábbi szakaszán felhalmozott vagyont*, ami ma forrásként működhetne, a gazdaságfejlesztés lyukas zsákjába öntötték. A korábbi időszak nemcsak külső, hanem legalább hasonló nagyságrendű belső — nem nyilvántartott, kényszerűen elengedtetett — adósságállományt halmozott fel, s ennek része a társadalombiztosítás ma nem létező vagyona.

A gazdasági visszaesés, a hatalmasan növekvő munkanélküliség, a szélesedő szegénység olyan állami feladatokat jelentenek, amelyekre korábban nem készült fel a magyar államháztartás, s amelyek növelik az ilyen jellegű kiadásokat.

A tágan vett jóléti célokra való kiadások mindenhol megoszlanak a lakosság jövedelme és az államháztartás között. A legfejlettebb országok államháztartási

centralizációja döntő mértékben azért tér el jelentősen egymástól, mert más és más a megoszlás a fenti tételek finanszírozásában az állampolgár és az állam között. A 6. táblázat alapján látjuk, hogy a tágan vett jóléti kiadások GDP-hez viszonyított aránya az Egyesült Államokban fele akkora, mint Dániában, s alig nagyobb, mint Romániában. Ez vajon azt jelenti, hogy az oktatás az egészségügy, nyugdíj stb. tekintetében az Egyesült Államok Romániához áll közel s nem Dániához? Nyilvánvalóan nem. Egyszerűen a finanszírozást tekintve az Egyesült Államokban más a megoszlás az állam és az állampolgár között, mint Dániában.

Ezt érzékelteti, hogy míg a nyolcvanas évek közepén Dániában és Svédországban a személyes fogyasztás a GDP fele körül mozog, s ebből az egészségügyre a GDP 1,3–1,4 százalékát fordítja a lakosság, addig az Egyesült Államokban a GDP kétharmadát teszi ki a személyes fogyasztás, s ezen belül a GDP 9 százalékát az egészségügy. Spanyolországban és Görögországban a személyes fogyasztás a GDP 70 százaléka körül van, s az egészségügy ezen belül a GDP 2–3 százaléka. (United Nations [1987] 393–401., 524–530. o., 1176–1184. o., 1233–1241. o. és 1389–1398. o.)

Magyarországon rendkívül alacsony a személyes fogyasztás GDP-hez viszonyított nagysága. 1989-ben a lakosság által közvetlenül vásárolt fogyasztás a GDP 45–46 százalékát tette ki, s ezen belül az egészségügy (a testápolással együtt) a GDP 1,2 százalékát. (KSH [1991] 56. és 215. o.)

A fentiek érzékeltetik, hogy egy más típusú finanszírozása a tágan vett jóléti kiadásoknak (az egészségügynek és az oktatásnak stb.) *nem pusztán az államháztartást érintik, hanem az egész társadalmi jövedelemelosztást.*

A nyolcvanas évek végén beindult folyamatok folytatódása mind a bevételi, mind a kiadási oldalon kritikussá teheti a magyar államháztartás helyzetét. A becslések szerint dinamikusan növekvő magánszféra jelentős része kívül marad a számbavételen és az adóviselésen. Az ellenőrzött gazdaság pedig zsugorodik, helyzete válságos, s elmaradnak az állami bevételek.

Különösen súlyos, hogy ez a folyamat kihat a tartalmilag a lakosságot terhelő kötelezettségekre is. Az árnyékgazdaság kivonja magát a személyi jövedelemadó alól, s a társadalombiztosításnak sem fizet. Az ellenőrzött állami gazdálkodó szférában viszont, mivel a társadalombiztosítási járulékot és a személyi jövedelemadó jelentős részét is a munkahelyeken keresztül fizetjük, a cégek egy része ezen összegeket nem továbbítja, így gyakorlatilag válságfinanszírozásra használja fel és pazarolja el (vagyis kicsiben megismételi a korábbi évtizedek gyakorlatát).

Kiadási oldalon viszont elképzelhetetlen a lakosságot érintő tradicionális tételek gyors és radikális csökkentése egy szűkülő gazdaságban, a tovább romló életszínvonal körülményei között. Ugyanakkor a korábban nem jelentős válságenyhítő állami feladatok egyre nagyobb erővel terhelik az államháztartást.

Ez a nehéz helyzet leglátványosabban a növekvő deficitben ölt testet, amelyet valamilyen módon finanszírozni kell, s bármilyen megoldást választ a kormányzat, az tovább rontja a gazdaság helyzetét, s tovább erősíti a vázolt folyamatokat.

A deficit azonban csak tünet, bár igen súlyos tünet, s a láz csillapítása még nem a gyógyítás maga. A növekvő láz azonban nyomatékos figyelmeztetés mindenkinek, hogy a kilencvenes évek első felének egyik legfontosabb kérdésében ideje a terápiával is foglalkozni.

Hivatkozások

- IMF [1990]: Government Finance Statistics Yearbook 1990. International Monetary Fund, Washington D. C.
- IMF [1991]: Government Finance Statistics Yearbook 1991. International Monetary Fund, Washington D. C.
- KORNAI JÁNOS [1987]: A magyar reformfolyamat: víziók, remények és a valóság. 1. rész. Gazdaság, 2. sz.
- KORNAI JÁNOS [1989]: Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében. Heti Világgazdaság Kiadói Részvénytársaság, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1992]: A poszt szocialista átmenet és az állam. Gondolatok fiskális problémákról. Közgazdasági Szemle, 6. sz.
- KSH [1989a]: Népgazdasági mérlegek 1949–1987. Központi Statisztikai Hivatal Budapest.
- KSH [1989b]: Statisztikai évkönyv 1988. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH [1990]: Statisztikai évkönyv 1989. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH [1991]: Statisztikai évkönyv 1990. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Magyar Köztársaság Kormánya [1991]: Állami költségvetés 1992. I. kötet. Budapest.
- MURAKÖZY LÁSZLÓ [1986]: A tőkés országok költségvetése a második világháború után. Közgazdasági Szemle, 4. sz.
- MURAKÖZY LÁSZLÓ [1989]: Milyen a magyar költségvetés? Közgazdasági Szemle, 4. sz.
- SAUNDERS, P.—FRIEDRICH, K. [1985]: The Role of the Public Sector. Causes and Consequences of the Growth of Government. OECD Economic Studies, Spring (4).
- UNITED NATIONS [1987]: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 1985. New York.

Vladár Ferencé

**A KÜLKERESKEDELMI TEVÉKENYSÉG KÖNYVVITELÉ —
A SZÁMVITELI TÖRVÉNY TÜKRÉBEN**

A könyv kevés elmélettel, sok gyakorlati példával tárgyalja a szakkülkereskedelmi vállalatok, a saját jogok külkereskedelmi tevékenységet folytató termelő-vállalatok és egyes érdekeltségű társaságok, áruforgalmának, gazdasági tevékenységének könyvviteli elszámolását. Foglalkozik az eredménygazdálkodás számviteli kérdéseivel és a mérlegbeszámolóval. A könyvviteli rész a bemutatott levezetések és a számviteli összefüggéseket sémába foglaló ábrák a szakterületen dolgozók napi munkáját és ismereteik bővítését egyaránt szolgálják.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A kiadvány megjelenése novemberben várható

Ára: kb. 800 Ft